

УДК 343.977

О. Г. ВАРЧУК,*начальник відділу Управління боротьби з економічною злочинністю**УМВС України в Одеській області,**здобувач**Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ «КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ»

На основі аналізу слідчо-судової практики і спеціальної літератури розглянуто тактичні завдання і засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування діяльності конвертаційних центрів. Зроблено висновок про методичне значення поділу ознак конвертаційних центрів на ознаки реєстрації та ознаки діяльності.

Ключові слова: *конвертаційний центр, фіктивне підприємство, початковий етап розслідування, тактичне завдання, тактична операція.*

Під час розслідування економічних злочинів правоохоронні органи постійно стикаються з явищем, яке отримало назву фіктивного підприємництва. З етимологічної точки зору поняття «фіктивний» (фр. *fictive* < лат. *fictio* – вимисел) означає «вигаданий», «уявний», «неправдивий» [1, с. 845]. Сутність фіктивного підприємництва полягає у використанні офіційно створених або придбаних підприємств для прикриття розкрадань грошових коштів, ухилення від сплати податків та вчинення інших незаконних дій із корисливою метою. Фіктивне підприємство утворює окремих склад злочину (ст. 205 Кримінального кодексу (далі – КК) України). Проте через нечіткість редакції вказаної норми, а також її невідповідність положенням ст. 55-1 «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання» Господарського кодексу України (де використовуються терміни «реєстрація» і «переєстрація») під час розслідування названих злочинів виникають суттєві труднощі в збиранні доказів. Особливо це актуально при розслідуванні такого різновиду фіктивного підприємництва, як діяльність так званих конвертаційних центрів.

Загалом, проблемі боротьби з фіктивним підприємством у криміналістичній літературі приділялася значна увага в роботах Г. А. Матусовського, В. Д. Ларичева, А. Ф. Волобуєва, В. В. Лисенка, В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля, В. В. Білоуса тощо. Зауважимо, однак, що такий вид фіктивних підприємств, як конвертаційні центри, та особливості розслідування їх діяльності досліджено недостатньо детально. Визначення особливостей розслідування діяльності конвертаційних центрів на початковому етапі і становить мету даної статті.

Конвертаційний центр являє собою мережу фіктивних підприємств, яка створюється навколо комерційного банку для надання незаконних послуг з переведення грошових коштів з безготівкової форми в готівкову (або навпаки). Мета може полягати і в переведенні національної валюти у вільно конвертовану валюту з виведенням її за межі країни. За надання такого роду послуг отримуються «комісійні», розмір яких обчислюється у відсотковому відношенні до суми, з якою здійснюється операція. Предметом операцій можуть бути як викрадені грошові кошти в бюджетній організації (наприклад виділені для ремонту доріг), так і легально зароблені гроші, які переводяться на рахунки фіктивних підприємств з метою ухилення від сплати податків. Фактично діяльність конвертаційного центру є різновидом підприємницької діяльності, метою якої є отримання прибутку за надання незаконних послуг при здійсненні фінансових операцій. Незаконні послуги полягають у виконанні посередницьких функцій між підприємством, яке зацікавлене в здійсненні певних незаконних фінансових операцій, і банком, який легальним способом не може задовольнити запити підприємства. Саме для виконання незаконних фінансових операцій і створюється конвертаційний центр, у діяльності якого можна виділити два аспекти – юридичний і економічний.

Юридичний аспект полягає в тому, що такі підприємства надають незаконні послуги і роблять це для прикриття незаконної діяльності (в т. ч. злочинної) інших суб'єктів. Тому така діяльність визнається суспільно небезпечною, а за її провадження передбачена кримінальна

відповідальність, настання якої пов'язано і з певними майновими втратами суб'єктів підприємництва, причетних до такої діяльності.

Економічний аспект полягає в тому, що надання таких послуг є надзвичайно прибутковою справою, яке з урахуванням попиту і розміру оброблюваних сум дозволяє заробляти колосальні гроші. У процедурі здійснення тіншових фінансових операцій беруть участь три суб'єкти: підприємство, конвертаційний центр, банк. Підприємство прагне досягти певних цілей, в основі яких лежать матеріальні інтереси (наприклад виведення певної суми коштів з-під податкового контролю). Дії *конвертаційного центру* та банку спрямовані на отримання матеріальної вигоди у вигляді «комісійних» від підприємства-клієнта.

Щорічна статистика про десятки виявлених правоохоронними органами конвертаційних центрів з їх багатомільйонним обігом свідчить, що в протистоянні юридичного та економічного аспектів пріоритет залишається за економічним аспектом. Ризик можливої втрати майна та притягнення до кримінальної відповідальності впевнено перебивається розмірами одержуваного прибутку, що стимулює щорічну появу нових конвертаційних центрів замість закритих. Тому ключове завдання правоохоронних органів полягає в тому, щоб зробити таку діяльність неприбутковою, пов'язаною з високим ризиком втрати майна (для банків ще і з втратою ліцензії). Така концепція боротьби з фіктивним підприємництвом і, зокрема, з конвертаційними центрами ґрунтуються на економічній моделі раціонального вибору посередника. Ця модель була розроблена І. Веткіним на основі економічного аналізу структури діяльності конвертаційних центрів [2, с. 12–19].

Завдання правоохоронних органів щодо підвищення ризику втрати майна для суб'єктів, задіяних у схемі конвертаційних центрів, може бути успішно вирішене тільки за наявності достатнього криміналістичного забезпечення. Розроблення такого забезпечення ми вбачаємо у створенні методичного комплексу розслідування діяльності конвертаційних центрів. Ключовим елементом такого комплексу, на наш погляд, є визначення особливостей початкового етапу розслідування, зокрема через формулювання типових завдань і засобів їх вирішення. Ці завдання розслідування повинні базуватися на врахуванні типових ознак діяль-

ності конвертаційних центрів, встановлення яких і буде виступати доказами у таких справах.

Під початковим етапом розслідування діяльності конвертаційних центрів з урахуванням оновленого кримінального процесуального законодавства України ми розуміємо проміжок часу, який охоплює проведення слідчих (розшукових) дій з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (відповідно до ч. 2 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) і до повідомлення про підозру (відповідно п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). Саме у цей проміжок часу виконуються слідчі дії, спрямовані на встановлення ознак злочинної діяльності цих структур. На наш погляд, для доказування діяльності конвертаційних центрів потрібно враховувати дві групи їх ознак: 1) ознаки реєстрації фіктивних підприємств, що входять до конвертаційного центру; 2) ознаки діяльності конвертаційних центрів. Відповідно до названих ознак конвертаційних центрів можуть бути визначені і тактичні завдання розслідування на даному етапі, а також засоби їх вирішення.

Тактичні завдання розслідування щодо ознак реєстрації фіктивних підприємств можуть бути визначені на основі положень ст. 55-1 «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання» Господарського кодексу України.

1. Встановлення (доказування) факту реєстрації (перереєстрації) на недійсні, втрачені або підроблені документи.

2. Встановлення факту відсутності реєстрації в державних органах, якщо обов'язковість реєстрації передбачена законодавством.

3. Встановлення факту реєстрації в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшим переданням (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, які не мають наміру проводити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження.

4. Встановлення факту реєстрації та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства без відома і згоди засновників та призначених у законному порядку керівників.

У зв'язку з названими завданнями потрібно підкреслити, що процедура реєстрації підприємства передбачає багаторазову документальну фіксацію. Наприклад, під час постановки на облік підприємства як платника податків усі

документи подає особисто засновник, або уповноважений ним особи, або призначений керівник, або головний бухгалтер. Документи приймаються лише за наявності паспортів та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів засновників (фізичних осіб), директора та головного бухгалтера. Заяви подаються у відділ обліку та реєструються в загальному відділі (канцелярії). Прийом заяви фіксується в журналі реєстрації заяв та повідомлень про взяття на облік платників податків і обов'язкових платежів за визначеною формою. Перевірку паспортних даних виконують підрозділи податкової міліції. Аналогічні документи подаються в банк при укладанні договору на розрахунково-касове обслуговування зареєстрованого підприємства.

Для вирішення названих завдань розслідування потрібно проводити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що може бути визначений як тактична «Реєстрація». При цьому необхідно враховувати, що кримінальне провадження в даній категорії злочинів, як правило, починається на основі матеріалів, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, тобто проведенню слідчих дій передують використання оперативно-розшукових методів аналітичного та розвідувального характеру. Задокументовані факти реєстрації підприємства та допущених при цьому порушень створюють необхідні передумови для успішного проведення слідчих дій: обшуків і виїмок документів; оглядів цих документів, призначення криміналістичних експертиз; допитів осіб, котрі брали участь у реєстрації підприємств як засновники, а також їх керівників тощо.

Тактичні завдання розслідування щодо ознак діяльності конвертаційних центрів можуть бути визначені на основі узагальнення накопиченого досвіду правоохоронних органів:

1. Встановлення факту поширення інформації про надання незаконних фінансових послуг певним суб'єктом підприємництва, а також порядку здійснення угод (домовленостей) стосовно отримання таких послуг і їх умов.

2. Встановлення факту активного використання банківських рахунків підприємства, що вказує на «підприємницьку» діяльність, за від-

сутності податкових платежів (відповідні документи не подаються в податкові органи).

3. Встановлення кола підприємств (організацій, установ), які користуються послугами конкретного суб'єкта підприємництва з ознаками фіктивності.

4. Встановлення кола співробітників суб'єкта підприємництва, які надавали фіктивні послуги (наприклад отримували в банку готівку і перевозили її, передавали гроші тощо).

5. Встановлення факту надходження на рахунки підприємства великих грошових сум, не адекватних короткому періоду існування підприємства і характеру надаваних ним послуг.

6. Встановлення факту використання підроблених штампів, печаток, а також підроблених (безтоварних) документів, що надаються для підтвердження виконаних фінансово-господарських операцій.

7. Встановлення факту використання кореспондентських рахунків для взаєморозрахунків з іноземними комерційними структурами при відсутності реально виконаних господарських операцій (наприклад за відсутності ліцензії на зовнішньоекономічну діяльність).

8. Встановлення факту причетності керівників підприємства (директора, головного бухгалтера) до економічних злочинів у минулому.

Кожне з перерахованих тактичних завдань розслідування може потребувати для свого вирішення проведення комплексу оперативно-розшукових заходів і слідчих дій. Відповідно тактичні операції можуть іменуватися: 1) «Прихована реклама КЦ» (КЦ – конвертаційний центр), 2) «Банківські рахунки КЦ»; 3) «Клієнти КЦ»; 4) «Співробітники КЦ»; 5) «Грошові операції КЦ»; 6) «Безтоварні документи КЦ»; 7) «Коррахунки КЦ»; 8) «Судимість».

Визначення системи тактичних завдань на початковому етапі розслідування діяльності конвертаційних центрів на основі ознак їх реєстрації та діяльності, на наш погляд, відіграє дуже важливу методичну роль при плануванні та організації розслідування таких злочинів. Наведений перелік є орієнтовним і може бути розширений з урахуванням особливостей тієї чи іншої слідчої ситуації.

Список використаної літератури

1. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск : Современный литератор, 2006. – 976 с.
2. Веткин И. «Конвертационные центры» – институциональные особенности и роль в теневой экономике / И. Веткин // Экономика Украины. – 2005. – № 8. – С. 12–19.

Надійшла до редколегії 22.04.2013

ВАРЧУК А. Г. ОСОБЕННОСТИ НАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «КОНВЕРТАЦИОННЫХ ЦЕНТРОВ»

На основе анализа следственно-судебной практики и специальной литературы рассмотрены тактические задачи и способы их решения на начальном этапе расследования деятельности конвертационных центров. Сделан вывод о методическом значении разделения признаков конвертационных центров на признаки регистрации и признаки деятельности.

Ключевые слова: конвертационный центр, фиктивное предприятие, начальный этап расследования, тактическая задача, тактическая операция.

VARCHUK O. FEATURES OF INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF "CONVERTING CENTERS" ACTIVITY

Based on the analysis of investigative and judicial practice and specialized literature tactical tasks and ways of their solution at the initial stage of investigation of converting centers' activity are considered. Methodological significance of division of the conversion centers' features to the features of registration and the features of activity is concluded.

Keywords: converting center, fictitious company, the initial stage of investigation, tactical task, tactical operation.

УДК 343.985

В. В. КІКІНЧУК,

ад'юнкта

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

З урахуванням криміналістично значущих ознак злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі, виділено їх типові сліди. Висвітлено місце та значення наведених слідів у системі елементів криміналістичної характеристики зазначених кримінальних правопорушень.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, бюджетні кошти, ідеальні сліди злочину, матеріальні сліди злочину

Будь-яке кримінальне правопорушення не може вчинятися безслідно, тобто воно залишає за собою відображення в навколишній обстановці у вигляді слідів. Не є винятком і злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі (далі – АПК).

Даного роду кримінальні правопорушення відзначаються підвищеною суспільною небезпекою, оскільки посягають на суспільні відносини, що виникають у специфічній сфері людської діяльності, а саме економічній. Захист економіки України від злочинних посягань є першочерговим завданням, тому що захищена й стабільна економіка є запорукою процвітання держави на міжнародному рівні й підвищення рівня життя громадян всередині.

Важливим завданням криміналістики є розроблення дієвих методик розслідування окремих видів злочинів. Складовим елементом структури будь-якої окремої криміналістичної методики є криміналістична характеристика злочинів. Її основна цінність полягає у можли-

вості накопичувати необхідну інформацію про злочин і прямо впливати на розвиток методики розслідування. Суттєвим елементом останньої виступають характерні відомості про сліди злочинної діяльності. Наведене вказує на те, що необхідно виділити типові сліди злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в АПК, що і є завданням даної статті.

Зазначимо, що в наукових працях таких учених, як А. Ф. Волобуєв, В. І. Василичук, Р. Л. Степанюк, С. С. Чернявський тощо, деяка увага приділялася слідам злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері [1–4]. Однак незважаючи на низку сформульованих науковцями принципово важливих висновків, залишається ряд невирішених питань щодо типових слідів саме злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в АПК. Указані обставини обумовлюють **актуальність** статті.

Розпочнемо висвітлення даної теми з розгляду слідів злочину в криміналістичному аспекті. Так, на думку Г. А. Матусовського,